

УДК 371.134:37.018.51

Олена Побірченко

ДО ПИТАННЯ ПРО ПІДГОТОВКУ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ СІЛЬСЬКОЇ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Процес створення, одержання і передачі знань зазнає суттєвих змін внаслідок швидкого розвитку нових інформаційних і комунікаційних технологій (ІКТ) і зумовлених ними соціальних трансформацій. Нинішній учитель – це людина широкої ерудиції, здатна вільно, образно і грамотно викладати навчальний матеріал, враховуючи вікові і психологічні особливості дітей, організовувати ефективну навчальну роботу, виявляючи методичну гнучкість. Отже, учитель має бути людиною високої культури, що дасть йому змогу впливати на особистість учня, в чому немаловажну роль відіграють його особистісні психологічні риси: вимогливість, поєднання з чуйністю, справедливість і доброта, урівноваженість.

Суспільство знань вносить якісні зміни в методологію та зміст сучасної освіти – це, насамперед, неперервність; набуття студентами та учнями нового статусу – громадян суспільства знань, що передбачає наднаціональний підхід до етнічних, конфесійних та інших відмінностей людей, глобальну людську етику і гідність, толерантність, солідарність тощо; зміна місії, ролі і поля діяльності навчальних закладів, викладачів, учителів; зміна системи взаємовідносин між тими, хто навчає, і тими, хто навчається [7]. Викладач нині виконує роль «навігатора», інтерпретатора нових знань для тих, хто навчається, формуючи їхні індивідуальні освітні траєкторії.

Тривалий час вища педагогічна освіта базувалася «на методології ортодоксального марксизму, функціоналістського професійного пристосовництва» [8, с. 242]. Незважаючи на офіційне несприйняття технократизму, в системі вищої освіти України також домінувала установка на підготовку вузького спеціаліста, коли особистість розчинялася в корпоративних структурах і на рівні загальноприйнятих суспільних цінностей стверджувався постулат про домінування загальних інтересів перед цінністю окремої людини. За цих умов із структури особистості, як зазначає В. Кремень, було витіснено той кістяк, на якому тільки й можуть триматися як гуманістична система освіти, так і гуманоцентрична мотивація набуття знань і навичок, у результаті якої країна отримує свідомого громадянина, творчу особистість, носія і творця культури.

У сучасній науково-педагогічній та методичній літературі проблема підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності в сільській школі дістала досить ґрунтовне висвітлення. Зокрема, проблемам підготовки вчителя для малокомплектної школи з урахуванням специфіки навчального закладу такого типу присвячені праці О. Біди, Н. Касярум, Л. Лікарчука, В. Мелешко, Н. Побірченко, Н. Присяжнюк, О. Савченко, Г. Суворової, Б. Тевліна та ін.

Серед сучасних дослідників, які звертаються до вивчення проблем підготовки педагогічних кадрів, слід назвати Ю. Азарова, К. Ахіярова, А. Глузмана, А. Капську, О. Коберника, О. Комар, В. Кременя, В. Кузя, Н. Ничкало, О. Кучерявого, І. Осадченко, О. Пехоту, О. Савченко, С. Сисоєву, М. Сметанського, Р. Хмелюк, В. Шахова та ін.

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує, що проблема формування професійно значущих якостей вчителя досліджувалась у різних аспектах. Вагомий внесок у її розв'язання даної проблеми було зроблено Б. Ананьєвим, Г. Баллом, В. Безпалько, Н. Кузьміною, О. Леонтєєвим, В. Ломовим, Л. Рубінштейном, Р. Хмелюк.

До вивчення проблем педагогічної діяльності зверталися О. Абдулліна (загальнопедагогічна підготовка вчителя в системі вищої педагогічної освіти), Ю. Бабанський (інтенсифікація процесу навчання), Л. Кондратенков (талант і праця вчителя) та ін.

Дослідження В. Беспалька, Н. Кузьміної, Ю. Кулюткіна, В. Кушнір, О. Мороз, С. Сисоєвої, В. Сластьоніна, О. Щербакова, присвячені висвітленню теоретико-методологічних засад формування і розвитку особистості вчителя з метою реалізації ним педагогічних функцій у процесі професійної діяльності.

Водночас В. Бондар, М. Євтух, І. Зязюн, В. Кан-Калик, А. Маркова, П. Решетников, Л. Спірін та ін. у своїх працях аналізують проблеми формування професійних умінь та особистісних якостей майбутніх учителів, визначають їхню готовність до педагогічної діяльності, формують науково-теоретичні основи професійного становлення, підвищення рівня професійної кваліфікації шляхом удосконалення навчально-виховного процесу.

Закономірності формування професійних та особистісних якостей фахівця стали предметом досліджень В. Андрущенко, Б. Гершунського, О. Дубасенюк, І. Зязюна, Н. Кічук, Н. Крилової, М. Кухарева та ін.

На загальних проблемах професійної підготовки майбутнього педагога акцентують увагу праці В. Бондаря, О. Борисової, П. Гусака, М. Євтуха, О. Мороз, Н. Ничкало, В. Радула, В. Семиченко та ін.

Мета статті: розкрити сутність поняття професійна підготовка майбутнього вчителя початкової сільської школи.

Проблема професійної підготовки майбутнього учителя, на нашу думку залишається і буде завжди дискусійною. Зокрема, у вітчизняній та зарубіжній практиці існує ряд основних концепцій щодо підготовки майбутнього вчителя: «загальноосвітня (одержання глибоких ґрунтовних загальноосвітніх знань, учитель-ерудит), спеціальна (спеціалізація знань, володіння знаннями з певної галузі науки), персоналістична (учитель – багатогранна особистість, розвиток індивідуальності вчителя), методична (формування системи вмінь та навичок, уміння використовувати знання на практиці), прогресивна чи проблемна (підготовка до роботи у змінюваних умовах, самостійне прийняття рішень у складних професійних ситуаціях), цілісна (передбачає різнобічну професійну підготовку та інтеграцію

елементів усіх попередніх концепцій). Водночас тривають пошуки інноваційних підходів підготовки «вчителя, здатного мислити», учителя-дослідника, такого, який «продукує», проте кожен з них повинен володіти раніше здобутими ґрунтовними знаннями та сформованими вміннями й навичками; учителя, здатного до саморозвитку та самоосвіти, який набув якість, за допомогою якої може сам створювати авторські моделі та проектувати шляхи розвитку сучасної освіти» [4, с. 4–5].

Отже, з метою висвітлення проблеми статті, визначимо сутність поняття *професійна підготовка*. Поняття «професійна підготовка» є складним, оскільки об'єднує два окремих поняття «професія» і «підготовка». Розглянемо їх етимологію детальніше.

Для визначення поняття «професія» звернемося до психолого-педагогічної літератури.

У новому тлумачному словнику української мови «професія» визначається як сталий і відносно широкий рід трудової діяльності, що вимагає певних знань і трудових навичок і є джерелом існування [11, с. 378].

Психологами «професія» трактується як вид трудової діяльності, занять, який вимагає від людини певної підготовки і відповідних якостей. Для успішного виконання професійної діяльності необхідне спеціальне оволодіння певними знаннями, навичками і вміннями в професійних навчальних закладах (училищах, технікумах, ВНЗ).

У педагогічному енциклопедичному словнику професія визначається як вид трудової діяльності людини, яка володіє комплексом спеціальних знань та практичних навичок, що набуті результати цілеспрямованої підготовки.

Інтерес становить запропоноване однією з енциклопедій тлумачення поняття професія – «історично та культурно обумовлене суспільне явище, яке об'єктивно визначається досягненим рівнем розподілу праці. Це набутий в процесі навчання та виховання орієнтований на суспільний поділ праці комплекс систематичних знань, умінь та навичок, здібностей та переконань людини, які є передумовою для виконання кваліфікаційної праці в матеріальному та нематеріальному виробництві» [12, с. 483].

Провідною думкою всіх тлумачень є та, що це заняття, яке потребує спеціальної підготовки, яке людина постійно практикує і яке є джерелом її існування; професія об'єднує групу людей, що займаються однотипною діяльністю, всередині якої встановлюються певні зв'язки та норми поведінки; професія – особлива форма соціальної організації працездатних членів суспільства, об'єднаних спільним видом діяльності та професійною свідомістю.

Кілька визначень професії пропонує у своїх працях Є. Клімов: «професія – це необхідна для суспільства, соціально цінна та обмежена внаслідок розподілу праці галузь застосування фізичних та духовних сил людини, яка дає можливість одержати замість витраченої праці необхідні засоби її існування та розвитку»; або «професія – це система професійних

завдань, форм і видів професійної діяльності, професійних особливостей особистості, які можуть забезпечити задоволення потреб суспільства в досягненні потрібного суспільству значущого результату, продукту» [6, с. 167].

Дещо вужче тлумачення професії наводить В. Макушин: це діяльність, засобом якої певна людина бере участь в житті суспільства і яка є її основним джерелом матеріальних засобів для існування [10]. Е. Зеєр дає таке визначення: «Професія – це форми трудової діяльності які виникли історично і для виконання яких людина повинна володіти певними знаннями та навичками, мати спеціальні здібності та розвинені професійно важливі якості» [5, с. 229].

Отже, професія трактується як рід, вид трудової діяльності, що потребує певних знань, умінь, навичок, спеціальної підготовки і відповідних якостей особистості; це форми і види професійної діяльності, для виконання яких людина повинна володіти певними знаннями і навичками, мати спеціальні здібності та розвинені професійно важливі якості.

Використовуючи класифікацію, запропоновану Є. Клімовим, з'ясовуємо, що педагогічна професія є класичним прикладом професії типу «Людина – Людина», яка вимагає «інтерсоціальних здібностей». Останні визначаються автором як особистісні якості, що забезпечують успішну взаємодію між людьми, розуміння людей та ефективний вплив на них, встановлення контактів, організацію спільних дій [6, с. 302]. Основними серед них є: високий рівень розумових здібностей; високий рівень моральності; організаційні здібності; здібності швидко і правильно оцінювати внутрішній душевний стан іншої людини; вольові якості; здібності використовувати мову як засіб впливу на людину; здатність бути одночасно уважним до багатьох об'єктів; вміння з великою точністю передбачати поведінку і розвиток учня [6, с. 305–310].

Більшість існуючих концепцій розглядають педагогічну працю, професійно-педагогічну підготовку з боку діяльнісного підходу. Як зазначає Н. Гузій, категорія «педагогічної діяльності традиційно належить до центральних одиниць аналізу педагогічної праці» [3, с. 58].

У новому тлумачному словнику української мови [11, с. 642] та у великому тлумачному словнику сучасної української мови [2, с. 767] *підготувати* значить: «давати необхідний запас знань, передавати навички, досвід та ін. в процесі навчання, практичної діяльності; навчати, тренувати, підковувати». А що стосується професійної підготовки, то це процес оволодіння знаннями, уміннями та навичками, які дають можливість виконувати роботу в певній сфері діяльності. Розрізняють чотири основних рівні професійної підготовки, що вимагають певної професійної освіти: вищий, середній, початковий професійний та елементарний.

Водночас професійна підготовка трактується також як сукупність спеціальних знань, навичок, умінь, якостей, трудового досвіду та норм

поведінки, що забезпечують можливість успішної праці за обраною професією; процес повідомлення учням відповідних знань та вмінь [18]; система організованих заходів, які забезпечують формування в особистості професійної спрямованості, знань, умінь і навичок, професійної готовності до такої діяльності [15, с. 621].

Свій погляд на професійну підготовку як явище мають філософи, розглядаючи її у взаємозв'язку та поєднанні всіх її суб'єктів, зокрема у розумінні загальнолюдських цінностей, віддаючи перевагу філософії діалогу.

У психологічній літературі професійна підготовка розглядається в декількох ракурсах, тобто як процес професійного становлення майбутніх спеціалістів; мета і результат діяльності вищого навчального закладу, в контексті сенсу залучення студента до навчально-виховної діяльності; як засіб прирощення індивідуального потенціалу особистості, розвитку її резервних сил, пізнавальної і творчої активності на основі оволодіння загальнонауковими та професійно значущими знаннями, вміннями та навичками.

Що стосується підготовки до педагогічної діяльності, то О. Абдуліна вважає, що це – складна, цілісна, багатостороння динамічна система яка функціонує відповідно до мети, завдань, принципів підготовки спеціалістів [1, с. 24]. А метою її є формування вчителя, що володіє основами педагогічної теорії й загальнопедагогічними вміннями та навичками [1, с. 44].

Професійну підготовку педагога В. Кушнір розглядає як можливість людини виконувати професійні обов'язки та перетворювати таку можливість у дійсність через професійну діяльність [9, с. 204]. *Професійна підготовка вчителя* це певна якість особистості, тобто здатність виконувати свої професійні функції та процес формування особистості педагога [128, с. 203].

На думку О. Пехоти та А. Старєвої професійно-педагогічна підготовка вчителів – це «об'єктивно існуючий процес навчання (викладання та учіння), засвоєння майбутнім педагогом професійних загальнопедагогічних і методичних знань, вироблення відповідних умінь і навичок студента в ході педагогічної практики; формування у нього потреб самоосвіти, самовдосконалення і самореалізації; досягнення з цією метою єдності педагогічної теорії і практики, фундаментальності та мобільності, науковості й культуровідповідності професійних знань» [13, с. 17].

Наприклад, М. Чобітько тлумачить професійну підготовку як навчання, передачу необхідних для чогось знань; запас знань, здобутих у процесі навчання [17, с. 59]; І. Соколова – як сукупність спеціальних знань, навичок, умінь, якостей, трудового досвіду та норм поведінки, що забезпечують можливість успішної праці за обраною професією; систему організаційних заходів, які забезпечують формування в особистості професійної спрямованості, знань, умінь і навичок, професійної готовності до такої діяльності [16, с. 17–18].

Отже, професійну підготовку, дослідники розуміють як неперервний керований процес набуття особистістю суб'єктивного досвіду професійної

діяльності, який дає змогу системно та цілісно сприймати дійсність і діяти на основі гуманістичних ціннісних орієнтацій, закладених в сучасних освітніх концепціях неперервності, гуманітаризації освіти і професійної підготовки фахівців у вищих навчальних закладах для формування професійної компетенції особистості та успішної праці з урахуванням сучасних вимог ринку праці [14, с. 132–133].

На підставі ґрунтовного вивчення поглядів науковців з досліджуваної проблеми, ми визначаємо професійну підготовку майбутнього вчителя як безперервний процес формування теоретичних і методичних знань, практичних умінь, навичок, ставлень, досвіду, особистісних професійно-педагогічних якостей майбутнього учителя; потреб самоосвіти, самовдосконалення і самореалізації, які забезпечують ефективність подальшої педагогічної діяльності.

А далі, професійна підготовка майбутнього вчителя початкової сільської школи розглядається нами як *безперервний процес формування теоретичних, методичних знань з урахуванням умов сільського соціуму, практичних умінь, навичок, ставлень, досвіду, особистісних професійно-педагогічних якостей, потреб у самоосвіті, самовдосконаленні та самореалізації, що забезпечують продуктивність педагогічної діяльності в умовах сільської початкової школи.*

Згідно з ідеєю щодо активної ролі студента в розвитку його особистісних і професійних здібностей і якостей, тобто «суб'єктивності», високого рівня розвитку суб'єктивного контролю, педагогічна підготовка повинна бути розвивальною, саморозвивальною й персоналізованою. Тобто підготовка майбутнього вчителя як суб'єкта пізнавальної діяльності у вищому навчальному закладі передбачає здатність останнього цілеспрямовано регулювати свій професійний розвиток.

Перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження полягають у психолого-педагогічному обґрунтуванні механізму умов і шляхів переходу майбутнього учителя початкової сільської школи з позиції суб'єкта професійної підготовки в позицію суб'єкта індивідуального професійного розвитку протягом всього життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдуллина О. А. *Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования : для пед. спец. высш. учеб. заведений* / Оксана Алексеевна Абдуллина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Просвещение, 1990. – 141 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. Т. В. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
3. Гузій Н. В. Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та теоретичні аспекти : монографія / Н. В. Гузій. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. – 243 с.
4. Дубасенюк О. А. Концептуальні підходи до професійно-педагогічної підготовки сучасного педагога / О. А. Дубасенюк, О. В. Вознюк. –

- Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 114 с.
5. Зеєр Э. Ф. Психология профессионального образования : учебное пособие / Э. Ф. Зеєр. – 2-е изд., перераб. – М. : Издательство Московского психолого-социального института ; Воронеж : Издательство НПО «МОДЭК», 2003. – 480 с.
 6. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения // Е. А. Климов. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1996. – 512 с.
 7. Кузь В. Г. Нова освітня парадигма – нові освітні технології [Електронний ресурс] / Кузь Володимир Григорович. – Режим доступу : <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/about/submissions#onlineSubmissions>. – Назва з титул. екрану.
 8. Куликова Л. Н. Проблемы саморазвития личности / Л. Н. Куликова. – Хабаровськ : Изд-во ХГПУ, 1997. – 315 с.
 9. Кушнір В. А. Системний аналіз педагогічного процесу: методологічний аспект : монографія / В. А. Кушнір. – Кіровоград : Видавничий центр КДПУ, 2001. – 348 с.
 10. Макушин В. Г. Лекции по курсу «Основы физиологии и психологии труда» / В. Г. Макушин. – М., 1971. – 245 с.
 11. Новий тлумачний словник української мови : у 3-х т. / уклад. : В. Яременко, О. Сліпушко. – К. : «Аконіт», 2003. – Т. 2. – С. 642.
 12. Педагогика: Большая современная энциклопедия / сост. Е. С. Рапацевич. – Мн. : Современ. слово, 2005. – 720 с.
 13. Пехота О. М. Особистісно орієнтоване навчання: підготовка вчителя : монографія / О. М. Пехота, А. М. Старєва. – Миколаїв : Вид-во «Іліон», 2005. – 272 с.
 14. Сисоєва С. О. Проблемы непрерывной професійної освіти: тезаурус наукового дослідження : наук. видання / С. О. Сисоєва, В. І. Соколова / НАПН України, Ін-т педагогіки освіти і освіти дорослих, МОН, Маріупольський держ. гуманітарний ун-т. – К. : Видавничий Дім «ЕКМО», 2010. – 362 с.
 15. Советский энциклопедический словарь / [гл. ред. А. М. Прохоров. – 4-е изд. – М. : Сов. энциклопедия, 1986. – 1600 с.
 16. Соколова В. І. Професійна підготовка майбутнього вчителя-філолога за двома спеціальностями : монографія / І. В. Соколова ; за ред. С. О. Сисоєвої / АПН України ; МОН України ; Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. – Маріуполь – Дніпропетровськ : АРТ-ПРЕС, 2008. – 400 с.
 17. Чобітько М. Г. Особистісно орієнтована професійна підготовка майбутнього вчителя: теоретико-методологічний аспект : монографія / М. Г. Чобітько ; МОН України ; АПН України ; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – Черкаси : Брамо-Україна, 2006. – 560 с.
 18. Энциклопедия профессионального образования : в 3-х т. / Рос. акад. образования ; под ред. С. Я. Батышева. – Т. 2. – М. : Проф. образование, 1999. – 440 с.